

УДК 930:[94:329.17:342.511-054.7](477.8)“192”

“ДИКТАТОР В ЕКЗИЛІ”: ПОЛІТИЧНІ ВПЛИВИ ЄВГЕНА ПЕТРУШЕВИЧА В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ У 1920-х роках

Олег ПАВЛИШИН

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра новітньої історії України імені Михайла Грушевського
бул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна

У статті, на основі опублікованих і архівних документів, української преси 1920-х років, мемуарів і спеціальних досліджень, висвітлено діяльність і впливи Євгена Петрушевича, який перебував на еміграції, на національний рух у Західній Україні в умовах польського панування. Звернено увагу на намагання голови Української Національної Ради тримати під контролем реорганізацію українських політичних партій у краю та підтвердити свій статус репрезентанта українців Східної Галичини на європейській арені. Проаналізовано творення в українському політикумі середовищ, лояльних до колишнього диктатора, і характер діяльності підконтрольної йому Західно-Української національно-революційної організації (ЗУНРО). Автор відзначив, що після негативного для українців Східної Галичини рішення Ради Послів Антанти, яке передало край до складу Польської держави, політичний вплив Диктатора ЗУНР був нівельований. Розбудова нової партійної системи фактично усунула Є. Петрушевича з політичного простору краю. Констатовано, що Диктатор продовжив міжнародну діяльність в екзилі, однак, без підтримки національного активу Західної України його репрезентативні функції були значно обмежені.

Ключові слова: Євген Петрушевич, Українська Національна Рада, Диктатор ЗУНР, Українська народно-трудова партія, Українське національно-демократичне об'єднання, Західно-Українська Національно-Революційна Організація.

Євген Петрушевич – голова Української Національної Ради, диктатор Західно-Української Народної Республіки з кінця 1919 р. перебував на еміграції у Відні. Його екзильний уряд виборював право українців краю на національне самовизначення на міжнародному полі. Дипломатичні заходи Є. Петрушевича не мали позитивних результатів і український актив краю критикував Є. Петрушевича за невміння провадити міжнародну політику¹. Після рішення Ради Послів 15 березня 1923 р. про включення Східної Галичини до складу Другої Речі Посполитої, офіційна діяльність уряду у Відні припинилася й почався процес його ліквідації. Офіційно припинення діяльності віденського еміграційного уряду ЗУНР відбулося 30 квітня 1923 р.² Восени того ж року Є. Петрушевич з

¹ Див.: Олег Павлишин, *Євген Петрушевич (1863–1940). Ілюстрований біографічний нарис*, Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка; Програма дослідження модерної історії та суспільства України імені Петра Яцика (Львів: Манускрипт-Львів, 2013), 288–302.

² Листи Перестюківни М., Петрушевича Є. і Пилипенка О., Центральний державний історичний архів України у м. Львові, ф. 359 (Назарук Осип Тадейович (1883–1940), адвокат, письменник, громадський і політичний діяч), оп. 1. спр. 301, арк. 3.

кількома співробітниками переїхав до Берліна, де продовжував здійснювати заходи зовнішньополітичного характеру до кінця 1920-х років. Проте питання щодо продовження компетенцій Диктатора ЗУНР, як політичного репрезентанта українців Східної Галичини, залишалося невирішеним. Подібно піддавався сумніву реальний вплив Є. Петрушевича на розгортання національного руху в Західній Україні в умовах польського панування.

На початку 1923 р. Диктатору вдалося стримати наступ опонентів серед політичного проводу краю, й навіть здобути тактичну перемогу. Необхідно відзначити, що Є. Петрушевич у своїх зовнішньополітичних зверненнях уникав іменувати себе Диктатором, натомість фігурував, як голова (“Президент”) Української Національної Ради (далі – УНРади). В австрійській столиці діяла Закордонна Група УНРади, а у Львові засідала її Львівська делегація³. Голова УНРади наприкінці квітня 1923 р. надіслав керівництву Української національно-трудової партії (далі – УНТП) листа, в якому обґрунтував необхідність продовження своєї політичної діяльності в еміграції. Закордонна група УНТП також пропонувала зберегти повноваження уряду Є. Петрушевича, а частини Галицької Армії, які були інтерновані в таборах Чехо-Словаччини, переправити в Радянську Україну й створити там плацдарм для боротьби проти Польщі.

Натомість в Народному комітеті перемогла т. зв. течія політичного реалізму, прихильники якої прагнули знайти компроміс з польською владою і домогтися територіальної автономії українських земель у Польській Республіці. Таку програму підтримав з’їзд УНТП 21 травня 1923 р. На з’їзді обрали новий Тісніший народний комітет, який незабаром вибрав головою партії Володимира Охримовича. Керівництво УНТП на засіданні 30 червня 1923 р. ухвалило резолюцію про припинення діяльності еміграційного уряду та віденського осередку партії. Проти такого рішення виступив Володимир Загайкевич, який запропонував залишити уряд Є. Петрушевича за кордоном, як репрезентанта українських земель “під Польщею” й для розв’язання усіх суперечок скликати Міжпартійну Раду⁴. Не знайшовши підтримки серед членів Народного комітету, перемишльський адвокат вийшов з його складу. Не погодилася з рішенням Тіснішого кКомітету й Закордонна група партії.

1 серпня 1923 р. до Є. Петрушевича з відкритим листом звернувся Осип Назарук, який розкритикував дії голови УНРади та його оточення, а найперше – Костя Левицького. У листі була вимога до Є. Петрушевича зійти з політичної сцени: “Словом Вп. П. Президент мусять бодай по цій катастрофі стати звичайним скромним чоловіком, який шукає й посідає постійну статичність з опінією, або – уступити зовсім. А лучше уступити цілий рік за скоро, ніж годину запізно, лучше для справи і для Вашого імени в історії, на котрім залежить хоч

³ Див.: Олег Павлишин, “Закордонна Група Української Національної Ради у Відні (1919–1923 рр.),” *Галичина* 23 (2014): 57–66.

⁴ Андрій Півень, *Володимир Загайкевич: політичний портрет* (Дрогобич: Швидкодрук, 2011), 77.

би тому, щоб бодай щось осталося ясне в тім димі, який переходимо. На випадок Вашого уступлення уважав би я вказаним передати голову опозиції Д-рови Євгеніві Левицькому або проф. Олександрові Колесі, бо хоч вони особисто мають хиби, навіть значні, у нас годі инакше”⁵. Лист О. Назарука отримав широкий резонанс у пресі й обговорювався на засіданні ряду українських політичних партій⁶.

Своїм критикам Є. Петрушевич заперечив восени 1923 р. в інтерв’ю діаспорному часопису “Свобода”, де заявив: “Уряд ЗУНР опирається на волі українського народу, висловлений через Українську Національну Раду. Заки не буде цілком легальної постанови, яка б відкликувала той вислів української народної волі, доти Уряд мусить уважати себе правно існуючим і не зважати на поодинокі голоси з краю”⁷.

Тим часом ситуація в УНТП почала складатися на користь Є. Петрушевича. На протигагу автономістському курсові, у партії утворилася опозиційна Незалежна група (Степан Біляк, о. Леонтій Куницький, Аркадій Малецький, о. Олександр Стефанович), яка перебувала під впливом голови УНРади та Закордонної групи партії. “Незалежники” відкидали ідею мирного вирішення українсько-польської суперечки за Східну Галичину й відстоювали радянофільську позицію. Меншою була третя група, яка видавала часопис “Заграва”: Самійло Підгурський, Остап Луцький, Дмитро Паліїв, Кирило Троян, Юліан Шепарович. Ці політики, які поділяли націоналістичні погляди і не сприймали радянофільства й національної автономії, розпочали створення Української партії національної роботи (УПНР).

Тим часом, діячі Закордонної групи УНРади та Колегії уповноважених, які мешкали у Відні, опинилися без засобів для існування. Неясні перспективи облаштування за кордоном причинилися до того, що більшість з них вирішили повертатися на рідну землю. Їх приїзд у Галичину й набуття громадянства Польщі стали результатом тривалої юридичної процедури, в якій були задіяні посольство Польщі у Відні, державні інституції у Варшаві та Львові. Польські урядовці, розглядаючи справу того чи іншого діяча, брали до уваги його посаду в структурах ЗУНР, професійний статус і сімейні обставини. З кожним українським емігрантом провадили бесіди щодо його лояльності до Польської Республіки. Зокрема, перед тим, як надати К. Левицькому дозвіл повернутися до Львова, польські дипломати та урядовці довго вивчали досє українського політика й полагоджували усі правові підстави надання йому громадянства⁸.

⁵ Цит. за: “Тип галицького політика дипломата,” *Нова Громада* (Відень), жовтень–листопад 1923, 112–113.

⁶ Там само, 105.

⁷ Цит. за: “Інтерв’ю з Президентом З. У. Н. Р. др. Е. Петрушевичем,” *Наш Прапор* (Львів), 11 падолиста 1923, 2.

⁸ Людмила Качмар, *Іван Теодор Рудницький: життя на тлі історії* (Львів: Астролябія, 2006), 106.

Лев Петрушевич зумів повернутися додому завдяки письмовим зверненням його дружини до судових інстанцій Польщі. Згодом він сам очолив новостворений “Ініціативний комітет допомоги поворотцям-скитальцям”⁹.

Незабаром більшість колишніх емігрантів, правників за фахом, відкрили адвокатські канцелярії у Львові чи в місцевостях краю. Окремі з них зазнали судових переслідувань, які, відзначимо, мали вибіркового характеру. Найбільшого розголосу набув судовий процес над Ярославом Селезінкою, що став показовим в плані правової оцінки влади ЗУНР з боку Польської Республіки. Польська розвідка володіла інформацією, що племінник Є. Петрушевича займав посаду військового референта Колегії уповноважених, й уважала, що він був причетний до скоєння терористичних актів у Галичині. Прокурор, звинувативши підсудного в приналежності до нелегітимного екстремістського центру й підбурюванні населення проти польської влади, вимагав для нього від суду найвищої міри покарання – розстрілу.

У своєму захисті, обвинувачений привів такі два головні аргументи: 1). Підтвердженням легітимності уряду ЗУНР був той факт, що Польська Республіка вступала з ним у переговори; 2). Посольства ЗУНР були акредитовані в державах Європи. У результаті суд присудив Я. Селезінці тільки два роки ув’язнення, але незабаром вища апеляційна інстанція у Варшаві скасувала і цей вирок¹⁰.

Повернення з еміграції чільних політиків змінило суспільну атмосферу. Представники Незалежної групи, Радикальної та Християнсько-суспільної партій, за погодженням з Є. Петрушевичем, утворили у Львові Верховну раду, як протипагу Народному комітетові. Президія останнього подала у відставку й до керівництва партії прийшли представники Незалежної групи, рупором яких став часопис “Наш Прапор”. “Незалежники” анулювали автономістську резолюцію й 20 квітня 1924 р. отримали підтримку з’їзду УНТП. Партію очолив Сидір Голубович, його заступниками стали Степан Біляк, о. Леонтій Куницький та Олександр Марітчак, генеральним секретарем – Аркадій Малецький.

Тісніший комітет 10 травня 1924 р. надіслав Є. Петрушевичу листа, в якому уповноважив його репрезентувати і обороняти інтереси українського населення краю “аж до остаточного вирішення складу і компетенції цього представництва всіма покликаними до цього українськими політичними чинниками”¹¹.

Решта українських партій не поспішали підтримати Є. Петрушевича, як представника національних сил. Навпаки, у суспільній свідомості поширювалася думка про політико-правову колізію статусу українського лідера. Зокрема,

⁹ “Наші скитальці,” *Український Революціонер*, 5 січня 1927, 4.

¹⁰ Володимир Оренчук, “Д-р Ярослав Селезінка,” *Надбужаничина. Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Камінещина, Холмищина і Підляшшя. Історично-мемуарний збірник*, гол. ред Микола Мартинюк (Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто: Видавництво “Літопис УПА”, 1989), т. 2 (Український Архів, т. 47), 836–840.

¹¹ Ігор Соляр, “Закордонне представництво Західної України: діалог між краєм та еміграцією в середині 1920-х рр.,” *Галичина* 20–21 (2013), 223.

Михайло Лозинський, який донедавна обстоював необхідність існування еміграційного центру на чолі з головою УНРади¹², після розриву з ним офіційних стосунків писав: “...нема організації, яка з одного боку творила б політичну основу діяльності закордонного представництва, з другого була б в відношенню до нього верховним органом. Замість закордонного представництва маємо особу Президента Петрушевича, який не має політичної основи під собою, ані верховного органу над собою. Недостача політичної основи витворює в нього непевність його положення і недостача верховного органу спокушує його до “єдиновластя”; одно і друге спричиняють, що він ідентифікує інтерес своєї особи з інтересом справи”¹³. Окрім того, Лозинський заявив, що Петрушевич “ані як агітатор і організатор, ані як парламентарист і державний муж чимось особливим не визначився”¹⁴.

Є. Петрушевич, усвідомивши, що в разі скликання Міжпартійної ради чи відновлення діяльності УНРади, він не отримає підтримки, шукав інших шляхів для продовження своїх повноважень. Коли національно-демократичні сили розпочали перемовини про об’єднання, Є. Петрушевич пробував контролювати цей процес з Берліна. Він домагався, щоб до новоствореної партії увійшло якомога менше прихильників “автономістського курсу”. 11 липня 1925 р. після тривалих перемовин дві групи УНТП, УПНР й національна група Української парламентарної репрезентації представлена діячами з Волині, Холмщини, Полісся та Підляшшя на з’їзді у Львові об’єдналися в Українське національно-демократичне об’єднання (УНДО). Головою партії став правник Дмитро Левицький¹⁵. Він на відміну від своїх колег, не здійснював адвокатської практики, бо був забезпеченим, фінансово незалежним, тому цілковито посвятив себе громадській і політичній діяльності.

У політичній програмі (“платформі”) УНДО йшлося про прагнення українського народу здобути “Соборну Незалежну Українську Державу на всіх українських землях”; боротьбу проти визнання права чужоземного панування на західноукраїнських землях; визнання Радянської України “етапом до Соборної Незалежної Української Держави, яка зреалізується під прапором свідомих мас українського народу”. УНДО визнала необхідним існування за кордоном “умандатованого представництва західно-українських земель, яке в тісному зв’язку з краєм вестиме політичну акцію на міжнародній арені”¹⁶. Партія розпочала динамічну розбудову мережі місцевих партійних організацій, яка базувалася на кадровому потенціалі УНТП.

¹² Михайло Лозинський, *З Новим Роком 1924. Теперішній стан будови Української Держави і задачі західно-українських земель* (Женева: Накладом автора, 1924), 67.

¹³ Михайло Лозинський, *Моє співробітництво з Президентом Петрушевичом* (Львів: Накладом автора, 1925), 41–42.

¹⁴ Там само, 11.

¹⁵ Микола Кугутяк, *Українська націонал-демократія 1918–1939* (Київ, Івано-Франківськ: Плай, 2002), т. 2, 400–403.

¹⁶ Там само, 403–404.

У 1925–1926 рр. Є. Петрушевич провадив перемовини з Д. Левицьким з приводу узгодження компетенції утвореного ним і його співробітниками в Берліні Політичного центру Західної України (ПЦЗУ) та його підтримки з боку ширшої міжпартійної національної структури. Однак, у тодішніх умовах консолідовану міжпартійну інституцію було неможливо створити, адже в опозицію до УНДО стала утворена 14 лютого 1926 р. Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП). Партію очолив колишній секретар внутрішніх справ ЗУНР Іван Макух, а до галицьких радикалів приєдналися соціалісти-революціонери Волині. Врешті Є. Петрушевич зрозумів безплідність таких зусиль й заявив, що для ведення діяльності Політичного центру Західної України достатньо його титулу голови УНРади, який не був скасований¹⁷.

У процесі кристалізації політичної стратегії та тактики УНДО розділилося на чотири угруповання, які за своїм складом були подібні тим течіям, які склалися в УНТП у 1923–1925 рр. Згідно дослідження Миколи Кугутяка, націоналістичному крилу на чолі з Д. Палієвим протистояли прихильники польсько-українського порозуміння, лідером яких був Володимир Бачинський. Радянофільську течію репрезентувало середовище, яке видавало часопис “Рада” – В’ячеслав Будзиновський, Гриць Микитей, Л. Петрушевич¹⁸. Цю групу матеріально підтримував та контролював з Берліна Є. Петрушевич. Конфліктуючі всередині партії течії збалансовувала центристська група на чолі з Д. Левицьким, яка зосередила у своїх руках керівництво УНДО й провідні органи партії – часописи “Діло” та “Свобода”.

Розвиток міжнародної ситуації та безплідність зовнішньополітичних зусиль Є. Петрушевича змінювали ставлення керівництва УНДО щодо компетенцій ПЦЗУ у негативний бік. Прозвучали думки про необхідність підпорядкування Є. Петрушевича крайовому проводу партії. Таку позицію не бажала приймати радянофільська група, яка виступила у газеті “Рада” з різкими звинуваченнями президії УНДО.

Відтак центристське керівництво УНДО розпочало боротьбу з опозиційними радянофільською і угодовською групами. У результаті внутрішньопартійної кризи від лівиці відмежувалися колишні члени Незалежної групи УНТП (С. Голубович, В. Загайкевич, о. Л. Куницький, К. Левицький, О. Марітчак та ін.). Наприкінці 1926 р. “петрушевичівці” спробували перехопити ініціативу опанувавши керівництво Народної організації українців м. Львова (НОУЛ), яка організаційно підпорядковувалася УНДО¹⁹. Однак, польська влада 30 квітня 1927 р. заборонила діяльність НОУЛ.

¹⁷ Соляр, “Закордонне представництво Західної України,” 220–226.

¹⁸ Ігор Соляр, *Українське Національно-Демократичне Об’єднання: перший період діяльності (1925–1928)* (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 1995), 34–35.

¹⁹ Микола Кугутяк, *Українська націонал-демократія 1918–1939* (Київ, Івано-Франківськ: Плай, 2002), т. 1, 367.

Засудження радянофільської політики Є. Петрушевича привело до розірвання зв'язків між керівництвом УНДО і ПЦЗУ й спричинило остаточний розкол у партії. Лівиця УНДО, яка зберегла контроль над часописом “Рада”, на своїх зборах 15 травня 1927 р. у Львові заснувала Українську партію праці (УПП)²⁰. Новостворена партійна сила стала ідеологічним продовженням Незалежної групи УНТП з її радянофільською політичною платформою. У її політичній частині йшлося, що партія прагне до об'єднання всіх українських земель “без огляду на таку чи іншу розв'язку правно-державного і суспільно-політичного устрою”²¹. Партія визнала Радянську Україну здобутком визвольної боротьби українського народу, який є підставою для здійснення його головної політичної мети: розбудови держави та об'єднанням з нею інших українських земель²². Окрім того, УПП наполягала за всебічній підтримці закордонного центру Є. Петрушевича. Очолив УПП В'ячеслав Будзиновський, заступниками голови стали Михайло Західний, Аркадій Малецький та Григорій Слобода, секретарем партії – Михайло Топольницький²³. Серед ключових діячів були також Андрій Стронціцький адвокат у Ходорові, Пилип Евин і Л. Петрушевич²⁴. Окрім “Ради”, іншим органом партії став часопис “Праця”, який призначався для робітників та селян²⁵.

Популярність УПП на початках її діяльності, полягала насамперед у слабкості позицій УНДО. Хитання провідників УНДО між угодою з Польщею та рішучою опозицією до влади викликало серед українського активу на місцях недовіру до партії. Як відзначав Степан Шухевич: “Тоді дійшло до того, що в дійсності не було партії, яка б відповідала тодішнім крайньо опозиційним настроям цілого українського загалу і яка б при тім стояла на щиро національним ґрунті. Люди держалися УНДО виключно по традиції”²⁶.

Що стосується радянофільських (“советофільських”) настроїв галичан, то Степан Витвицький й Степан Баран пояснювали їх процесами українізації, яку здійснювали більшовики: “усе це давало підставу думати, що в советській системі зможе вільно розвиватися українська культура, національна не тільки за формою але й за суттю, і що українство в ССРСР виросте в певну політичну силу. Ці сподівання охоплювали й такі українські середовища Західної України, що не мали нічого спільного з комуністичним світоглядом. Ці настрої підсилювала большевицька пропаганда, спритно ведена за кордоном і в краю,

²⁰ Кугутяк, *Українська націонал-демократія 1918–1939*, т. 1, 368; Степан Шухевич, *Моє життя. Спогади* (Лондон: Українська Видавнича Спілка, 1991), 345.

²¹ Кугутяк, *Українська націонал-демократія 1918–1939*, т. 1, 368.

²² Там само, 369.

²³ Кугутяк, *Українська націонал-демократія 1918–1939*, т. 1, 369.

²⁴ Шухевич, *Моє життя. Спогади*, 345.

²⁵ Зиновій Книш, *ЗУНРО. Західно-Українська Національно-Револьюційна Організація. Історично-політичний нарис* (Торонто: Срібна сурма, 1974), 45.

²⁶ Шухевич, *Моє життя. Спогади*, 345.

м. ін. львівським консулатом ССРСР у Львові²⁷. Іван Кедрин з цього приводу зауважив: “Активно защеплював і поширював “радянське фільсьство” Юрій Лапчинський, советський консул у Львові наприкінці 20-х рр. Він бував на українських виставах, знайомився з місцевими українськими громадянами, запрошував до себе до консуляту на вулиці Набеляка і деморалізував грошовими субвенціями: на газету “Сель-Роб” Кирила Вальницького, і журнали “Новий Шлях” Антона Крушельницького та “Вікна” Василя Бобринського”²⁸.

Лівий напрямок партійно-політичного спектру Західної України доповнився новими силами. Молоді галицькі москвофіли (Кирило Вальницький, Кузьма Пелехатий та ін.) у 1926 р. об’єдналися з прорадянською групою холмсько-волинського Селянського союзу в Українське селянсько-робітничє об’єднання (“Сель-Роб”). Проте, вже наступного року коаліція розділилася на дві організації, що називалися “Сель-Роб–лівиця” і “Сель-Роб–правиця”. У 1928 р. відновила свою діяльність Українська соціально-демократична партія (голова – Лев Ганкевич), яка співпрацювала з Польською партією соціалістичною (ППС) і творила з нею спільні професійні організації.

Реальну підтримку різних політичних сил у Західній Україні продемонстрували вибори 1928 р. до Польського Сейму. За УНДО віддали свої голоси близько 600 тисяч виборців, за УСРП – 300 тисяч, дві комуністичні фракції “Сель-Роба” отримали разом близько 150 тисяч голосів. Прихильниками УПП виявилися тільки 40 тисяч виборців²⁹ й послом від цієї політичної сили став лише один діяч – адвокат із Бережан Михайло Західний³⁰. Він оприлюднив політичну платформу своєї партії під час перших засідань Сейму. Скориставшись нагодою виступити при обговоренні бюджету, М. Західний у своїй промові оголосив наступне: “В міжнародних установах українську думку і боротьбу за національну незалежність Західної України репрезентує умандатований до цього українським народом Президент Української Національної Ради др. Євген Петрушевич”³¹. Депутати-поляки сприйняли ці слова з обуренням і криками: “Петрушейович!”³². Подібний

²⁷ Степан Витвицький та Степан Баран, “Українські землі під Польщею,” *Енциклопедія Українознавства. В двох томах*, ред. Володимир Кубійович і Зенон Кузеля (Мюнхен, Нью-Йорк: Видавництво “Молоде Життя”, 1949), т. 1, кн. 2, 559.

²⁸ Іван Кедрин, “Андрій і Марія Лівички і їх дім у Варшаві,” *Альманах Українського Народного Союзу на рік 1972* (Джерзі Ситі, Нью-Йорк: Видавництво “Свобода”, 1972), 144.

²⁹ Матвій Стахів, *Українські політичні партії у соціологічному навітленні* (Нью-Йорк, Детройт, Скрантон: Українська Вільна Громада в Америці, 1954) (Політично-наукова бібліотека, ч. 14–15), 83.

³⁰ Про нього див.: Богдан Луговий, “Учасник Листопадового Зриву,” *Бережанська гімназія. Сторінки історії. Ювілейна книга* (Бережани, Тернопіль: Джура, 2007), 358–359; Ярослава Мазурак, “Правозахисник і громадський діяч,” *Бережанська гімназія. Сторінки історії. Ювілейна книга* (Бережани, Тернопіль: Джура, 2007), 356–357.

³¹ Цит. за: “Заява посла Західного при бюджетовій дебаті на пленумі польського сейму дня 15 червня 1928,” *Український Прапор* (Берлін), 1 липня 1928, 2.

³² Там само.

виступ депутата від УПП М. Західного відбувся у Соймі наступного року. Польська адміністрація не забула його політичних заяв у стінах Сойму. Під час акції пацифікації М. Західного арештували і ув'язнили у таборі Береза Картузька, пізніше – у Вронках³³.

Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років УПП стала недвозначно виявляти прокомуністичну орієнтацію й українське суспільство відвернулося від неї³⁴. Провідною легальною політичною силою, яка опанувала більшість національних громадських, кооперативних, культурних і освітніх установ стало УНДО³⁵.

У місцевій українській пресі голову УНРади згадували вкрай рідко й передусім у критичному тоні. Є. Петрушевич нагадував про себе заявами, опублікованими в “Українському Прапорі”, примірники якого спорадично доставляли з Берліна до Львова. Зокрема, 15 вересня 1927 р. під час повені на Підкарпатті, він закликав надавати допомогу потерпілим селянам й надсилати пожертви на адреси Допомогових комітетів³⁶. Поза Галичиною, на інших українських землях, які перебували у складі Польщі, ім'я Є. Петрушевича було фактично незнане.

Голова УНРади мав шанс зберегти свій вплив у Західній Україні, якби йому підпорядкувалася підпільні формування Української військової організації. Проте, 1922 р. розпочався конфлікт Є. Петрушевича з Є. Коновальцем. Диктатор вимагав від військового проводу беззастережного підпорядкування, на що Є. Коновалець не погоджувався. Після 1923 р. протиріччя між Є. Петрушевичем і УВО щодо формування стратегії визвольного руху стали ще помітнішими. За версією іноземного відділення ДПУ УСРР, Є. Петрушевич уважав найпершим завданням домогтися незалежності Галичини і лише тоді змагатися за Соборну Україну. Група Є. Коновальця була тоді іншої думки – тимчасово визнати приналежність Східної Галичини до Польської держави і, отримавши від влади амністію, повертатися до краю, створювати там повстанські загони, які мали пробиратися за Збруч з метою повалення більшовицького режиму. І шойно після створення національної державності в Наддніпрянщині “думати про Галичину”³⁷. Однак, влада Польщі відмовилася оголосити амністію українським воякам і УВО знову повернуло своє вістря проти неї.

Історіографи ОУН категорично стверджують, що 1923 р. на вимогу Москви Є. Петрушевич усунув Є. Коновальця від проводу в УВО. Проте, у червні 1924 р. той знову зумів очолити революційну організацію, з умовою, що вона не буде мати нічого спільного з Є. Петрушевичем³⁸. Натомість спогади сучасників подій

³³ Мазурак, “Правозахисник і громадський діяч,” 357.

³⁴ Шухевич, *Моє життя. Спогади*, 345.

³⁵ Книш, *ЗУНРО*, 6 (прим.).

³⁶ Євген Петрушевич, “Українські Громадяне!,” *Український Прапор* (Берлін), 15 вересня 1927, 1.

³⁷ *Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали* (Київ: Парламентське видавництво, 2008), 148.

³⁸ Книш, *ЗУНРО*, 15.

та архівні документи засвідчують, що діячі УВО принаймні до осені 1925 р. координували свої дії з політичним еміграційним центром.

Діяльність УВО мала суперечливий характер і в її середовищі виникали серйозні конфлікти. Керівництво УВО вважало, що союзником українців у боротьбі проти Версальської системи договорів є Німеччина. Це спонукало українських військових лідерів до співпраці з відповідними німецькими відомствами. Окрім акцій саботажу і збройних виступів проти польської адміністрації УВО почала широко застосовувати розвідувальну діяльність на користь Німеччини. Окремі члени УВО, зокрема, Юліан Головінський і Дмитро Паліїв, виступали проти такої діяльності, вважаючи, що вона компрометує організацію і деморалізує її членів³⁹. Суперечки мали місце і з приводу використання коштів УВО чи виконання збройних акцій.

За дорученням Крайової команди УВО студент гімназії Тадей Ольшанський, син священика з Добромилля, 5 листопада 1924 р. здійснив замах на президента Польщі Станіслава Войцеховського, який приїхав до Львова. На вул. Коперніка Т. Ольшанський кинув саморобну бомбу в президентський кортеж, але конструкція вибухового приладу виявилася недосконалою і замах не вдавсь. Т. Ольшанський дивом зумів уникнути арешту й керівництво УВО переправило його через Гданськ (Данцінг) до Берліна⁴⁰. Цим замахом підпільники досягнули своєї мети – широкого розголосу українського питання у світовій пресі. Проте залучення до збройної акції недосвідченого школяра з провінції, який уперше в житті був у Львові й не знав міста, засвідчило глибоку кадрову кризу в підпільній організації. Т. Ольшанський після прибуття до німецької столиці у листі Є. Петрушевичу негативно описав діяльність УВО.

Документи засвідчать, що ще в 1925 р. відбулася нарада за участю Є. Коновальця і співробітників Є. Петрушевича: Володимира Бандрівського, Юліана Бачинського та Михайла Лозинського⁴¹. Можна припустити, що розрив між цими середовищами стався щойно після цих перемовин.

Утім конфлікт Є. Петрушевича з Є. Коновальцем не означав цілковитої втрати його впливу на організацію. Старшинам Галицької Армії було нелегко відважитися розірвати стосунки з колишнім Диктатором, якому вони присягали. Виникло непорозуміння навіть серед керівництва організації – проти її очільника виступив референт розвідки УВО Осип Думін. У травні 1926 р. він підготував аналітичну записку під назвою “Правда про Українську Військову Організацію” й передав

³⁹ Срібна Сурма. *Спогади і матеріали до діяння Української Військової Організації*, зібрав, упорядкував і зредагував Зиновій Книш (Торонто: Срібна Сурма, б. д.), зб. 1, 62–63.

⁴⁰ Теофіль Ольшанський, “Розповідь Теофіля Ольшанського,” *Срібна Сурма. Спогади і матеріали до діяння Української Військової Організації*, зібрав, упорядкував і зредагував Зиновій Книш (Торонто: Срібна Сурма, б. д.), зб. 1, 46–57.

⁴¹ Юрій Шаповал, “Винним себе не визнаю...” (невідомі сторінки з біографії Юліана Бачинського), *Юрій Шаповал. Україна ХХ століття. Особи та події в контексті важкої історії* (Київ: Генеза, 2001), 345.

її німецькому урядові, який тоді частково фінансував УВО. В розлоговому тексті О. Думін нищівно розкритикував методи діяльності Є. Коновальця і його оточення, звинувативши їх в корисливих мотивах. Урядовці ІV (Політичного) відділу Міністерства закордонних справ Німеччини, після ознайомлення з цим документом, передали його співробітнику Є. Петрушевича – Володимирі Бандрівському⁴².

Тоді ж О. Думін перейшов у табір Є. Петрушевича й допомагав йому створювати нову підпільну військову структуру під назвою “Західно-Українська національно-революційна організація” (ЗУНРО)⁴³. Метою організації була антипольська бойова і терористична діяльність на теренах Західної України. О. Думін, який засновував розвідку УВО, мав добрий організаційний досвід у цій справі. Проте, співробітник Є. Коновальця Ріко Ярій, щоб послабити конкурента, змусив О. Думіна виїхати з німецької столиці.

Офіційним рупором ЗУНРО став часопис “Український Революціонер”, який виходив друком у Празі (за іншими даними – у Берліні) у 1926–1929 рр. ЗУНРО почало створення розгалуженої структури в Галичині⁴⁴. Однак, через брак відповідних кадрів організаційні плани Є. Петрушевича та О. Думіна цілком втілити не вдалося. Члени ЗУНРО здійснили кілька локальних саботажних і диверсійних акцій. Вони, зокрема, підпалювали польські маєтки, підрізали стовпи чи перетинали дроти телеграфних і телефонних ліній при залізничних шляхах⁴⁵.

Про незначні масштаби діяльності ЗУНРО засвідчили судові процеси над викритими членами її осередків⁴⁶. Частина з них були учнями Коломийської гімназії (серед них два сини Василя Стефаніка – Кирило і Юрко), в яких під час обшуків поліція знайшла часопис “Український Революціонер”. У ході судових дебатів з’ясувалося, що молоді “диверсанти” не розуміли різниці між УВО і ЗУНРО й не зовсім уявляли, до якої з цих організації вони належали. Показовим був той факт, що обвинувачені під час процесу відмовилися від захисників, які були діячами Української партії праці, тобто представляли середовище прихильників Є. Петрушевича. Таким чином, ЗУНРО не зуміла виконати тієї місії, яку їй запланував у Берліні голова УНРади. В очах українського загалу Польщі національними героями залишалася УВО⁴⁷.

У середині 1920-х років кадри УВО поповнилися студентською молоддю, а діячі легальних політичних партій відійшли від участі в революційному підпіллі. У 1927–1928 рр. підпільники в політичному плані переорієнтувалися на

⁴² Павлишин, *Євген Петрушевич (1863–1940). Ілюстрований біографічний нарис*, 328–330.

⁴³ Володимир Мартинець, *Українське підпілля: від У.В.О до О.У.Н: спогади та матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму* (Вінніпег: Накладом автора, 1949), 172–173; Книш, *ЗУНРО*, 14.

⁴⁴ Книш, *ЗУНРО*, 230.

⁴⁵ Шухевич, *Моє життя. Спогади*, 345–346.

⁴⁶ Там само, 346.

⁴⁷ Там само, 345.

сформульовану Дмитром Донцовим теорію українського націоналізму з постулатом загальнонаціональної революції задля творення самостійної і соборної національної держави. УВО виступила ініціатором об'єднання різних націоналістичних груп в одну політичну організацію. На Першому Конгресі Українських Націоналістів у Відні 28 січня – 3 лютого 1929 р. цей процес завершився створенням Організації українських націоналістів (ОУН) на чолі з Є. Коновальцем⁴⁸. УВО припинило свою діяльність у 1931 р., а більшість її діячів перейшли до бойової референтури ОУН. Проте націоналісти з пропагандистською метою використовували назву УВО ще протягом кількох років. Провід ОУН категорично відмежувався від голови УНРади і його прибічників.

Втративши підтримку в Західній Україні, Є. Петрушевич, натомість, зберігав повагу з боку багатьох колишніх вояків Галицької Армії, які залишилися на еміграції у Чехо-Словаччині, Австрії та Німеччині. Щороку, з нагоди Різдва, Нового Року чи річниць Листопадового повстання, вони надсилали привітальні листи чи телеграми на ім'я голови УНРади до редакції “Українського Прапора” в Берліні⁴⁹. Пам'ятали про Є. Петрушевича й українські студенти, які навчалися за кордоном. Академічне Товариство “Січ” у Відні іменувало його своїм почесним членом⁵⁰.

Підсумовуючи, відзначимо, що після негативного для українців Східної Галичини рішення Ради Послів Антанти, яке передало край до складу Польської держави, політичний вплив Диктатора ЗУНР був нівельований. Розбудова нової партійної системи фактично усунула Є. Петрушевича з політичного простору краю. Диктатор продовжив міжнародну діяльність в екзилі, однак, без підтримки національного активу Західної України його репрезентативні функції були значно обмежені.

⁴⁸ Див.: *Конгрес Українських Націоналістів 1929 р.: Документи і матеріали*, упоряд. Володимир Муравський (Львів: ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2006).

⁴⁹ “Ріжні вісти. Подяка,” *Український Прапор* (Берлін), 15 січня 1928, 4; 1 листопада 1928, 12.

⁵⁰ Роман Кухар, *Віденська “Січ”. Історія Українського Академічного Т-ва “Січ” у Відні (1868–1947). В пам'ять 125-річчя оснування “Січі”* (Київ: УКСП “Кобза”, 1994), 126.

“DICTATOR IN EXILE”: POLITICAL INFLUENCE OF YEVGEN PETRUSHEVYCH IN WESTERN UKRAINE IN THE 1920’s

Oleh PAVLYSHYN

The Ivan Franko National University of Lviv,
the Mykhailo Hrushevskiy Chair of Contemporary History of Ukraine,
1, Universytetska str., 79000, Lviv, Ukraine

Yevgen Petrushevych, the head of the Ukrainian National Council, dictator of the Western Ukrainian People’s Republic (ZUNR), was in exile in Vienna since the end of 1919. His emigration government demanded from international institutions to recognize the right of Ukrainians in Eastern Galicia and Bukovina to national self-determination. Diplomatic measures of Y. Petrushevych did not reach positive results, and on March 15, 1923 the Council of Ambassadors of the Triple Entente countries announced the inclusion of Eastern Galicia in the Second Rzeczpospolita.

The main thesis of the article is an analysis of the influence of Petrushevych on the political life of Western Ukraine in the conditions of Polish domination.

Despite a negative decision of the Council of Ambassadors, Y. Petrushevych believed that he should continue his activity at the international level, aimed at recognizing Ukrainian independence aspirations. Hence, he tried to confirm his status as a representative of the Ukrainians of Eastern Galicia. In the autumn 1923, Y. Petrushevych moved to Berlin where he, along with his closest supporters, continued his international activity. The head of UNRada (Ukrainian National Council) tried to keep Ukrainian movement in the Eastern Galicia under control, in particular, the reorganization of Ukrainian political parties in the region. But the failures of foreign policy of Y. Petrushevych seriously harmed his authority as the head of the Ukrainian leadership council (the Provid). In the public consciousness, thoughts about political and legal collision of his status were being spread.

Y. Petrushevych, having realized that in case of restoration of the UNRada, he would not receive any support, was looking for the ways his authorities to be continued. When the national-democratic forces began negotiations on the unification, Petrushevych tried to control the process from Berlin. He insisted that the newly formed party include as few supporters of the “autonomist course” as possible.

However, created in 1925, the Ukrainian National Democratic Union (UNDO) did not support the policy of Y. Petrushevych and soon came out of his influence. In Eastern Galicia still continued to function some political environments loyal to the former dictator. They created the Ukrainian Labor Party (UPP) of the left radical direction and pro-Soviet orientation. The 1928 elections to the Polish Sejm demonstrated the real support of various political forces in Western Ukraine. About 600,000 voters gave their votes for the UNDO, 300,000 were given to the Ukrainian Socialist Radical Party, and two Communist fractions from the political organization “Sel-Rob” received about 150,000 votes. Only 40,000 voters appeared to support the UPP, and only one activist, the lawyer from Berezhany Mykhaylo Zakhidnyi, became the ambassador from this political force. The development of a new party system actually removed Y. Petrushevych from the political space of the region. Without the massive support of the national asset of Western Ukraine, his representative functions were significantly limited.

Because of differences in foreign policy orientations with Yevhen Konovalets, Y. Petrushevych also lost influence on the Ukrainian Military Organization (UVO). The Western Ukrainian National Revolutionary Organization (ZUNRO), created by him, did not have sufficiently experienced activists, therefore, it did not become an effective force in the national movement of Western Ukraine. Established in 1929, the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN), led by Y. Konovalets, actually left Y. Petrushevych and his supporters outside the framework of Ukrainian politics.

Key words: Yevhen Petrushevych, Ukrainian National Council, Dictator of ZUNR.

REFERENCES

- “Interviu z Prezydentom Z. U. N. R. dr. E. Petrushevychem.” *Nash Prapor* (Lviv). 11 padolysta 1923. 2. (in Ukrainian).
- Kachmar, Liudmyla. *Ivan Teodor Rudnytskyi: zhyttia na tli istorii*. Lviv: Astroliabiiia, 2006. (in Ukrainian).
- Kedryn, Ivan. “Andrii i Mariia Livytski i yikh dim u Varshavi.” *Almanakh Ukrainskoho Narodnoho Soiuzu na rik 1972*. Dzherzi Syti, Niu York: Vydavnytstvo “Svoboda”, 1972. (in Ukrainian).
- Knysh, Zynovii. *ZUNRO. Zakhidno-Ukrainska Natsionalno-Revoliutsiina Orhanizatsiia. Istorychno-politychnyi narys*. Toronto: Sribna surma, 1974. (in Ukrainian).
- Kongres Ukrainykykh Natsionalistiv 1929 r.: Dokumenty i materialy*. Uporiad. Volodymyr Muravskiy. Lviv: LNB im. V. Stefanyka NAN Ukrainy, Tsentri doslidzhen vyzvolnoho rukhu, 2006. (in Ukrainian).
- Kuhutiak, Mykola. *Ukrainska natsional-demokratiia 1918–1939*. Kyiv, Ivano-Frankivsk: Plai, 2002, t. 2. (in Ukrainian).
- Kuhutiak, Mykola. *Ukrainska natsional-demokratiia 1918–1939*. Kyiv, Ivano-Frankivsk: Plai, 2002, t. 1. (in Ukrainian).
- Kukhar, Roman. *Videnska “Sich”. Istoriia Ukrainskoho Akademichnoho T-va “Sich” u Vidni (1868–1947). V pamiat 125-richchia osnuvannia “Sichi”*. Kyiv: UKSP “Kobza”, 1994. (in Ukrainian).
- Lozynskiy, Mykhailo. *Moie spivrobotnytstvo z Prezidentom Petrushevychem*. Lviv: Nakladom avtora, 1925. (in Ukrainian).
- Lozynskiy, Mykhailo. *Z Novym Rokom 1924. Teperishnii stan budovy Ukrainskoi Derzhavy i zadachi zakhidno-ukrainykykh zemel*. Zheneva: Nakladom avtora, 1924. (in Ukrainian).
- Luhovyi, Bohdan. “Uchasnyk Lystopadovoho Zryvu.” *Berezhanska himnaziia. Storinky istorii. Yuvileina knyha*. Berezhany, Ternopil: Dzhura, 2007. 358–359. (in Ukrainian).
- Lysty Perestiukivny M., Petrushevycha Ye. i Pylypenka O. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Lvovi. Fond 359 (Nazaruk Osyp Tadeiovych (1883–1940), advokat, pysmennyk, hromadskiy i politychnyi diiach), opys 1. sprava 301. (in Ukrainian).
- Martynets, Volodymyr. *Ukrainske pidpillia: vid U.V.O do O.U.N: spohady ta materiialy do peredistorii ta istorii ukrainskoho orhanizovanoho natsionalizmu*. Vinnipeg: Nakladom avtora, 1949. (in Ukrainian).
- Mazurak, Yaroslava. “Pravozakhysnyk i hromadskiy diiach.” *Berezhanska himnaziia. Storinky istorii. Yuvileina knyha*. Berezhany, Ternopil: Dzhura, 2007. 356–357. (in Ukrainian).
- “Nashi skytalti.” *Ukrainskyi Revoliutsioner*. 5 sichnia 1927. 4. (in Ukrainian).
- Olshanskiy, Teofil. “Rozpovid Teofilia Olshanskoho.” *Sribna Surma. Spohady i materiialy do diiannia Ukrainskoi Viiskovoi Orhanizatsii*. Zibrav, uporiadkuvav i zredahuvav Zynovii Knysh. Toronto: Sribna Surma, b. d., zb. 1. 46–57. (in Ukrainian).
- Orenchuk, Volodymyr. “D-r Yaroslav Selezinka.” *Nadbuzhanshchyna. Sokalshchyna, Belzchyna, Radekhyvshchyna, Kaminechchyna, Kholmshchyna i Pidliashshia. Istorychno-metuarnyi zbirnyk*. Hol. red Mykola Martyniuk. Niu-York, Paryzh, Sydnei, Toronto: Vydavnytstvo “Litopys UPA”, 1989, t. 2 (Ukrainskyi Arkhiv, t. 47). 836–840. (in Ukrainian).
- Pavlyshyn, Oleh. “Zakordonna Hrupa Ukrainskoi Natsionalnoi Rady u Vidni (1919–1923 rr.)” *Halychyna* 23 (2014): 57–66. (in Ukrainian).
- Pavlyshyn, Oleh. *Yevhen Petrushevych (1863–1940). Iliustrovanyi biohrafichnyi narys*. Lviv: Manuskrypt-Lviv, Instytut istorychnykh doslidzhen Lvivskoho natsionalnoho

- universytetu imeni Ivana Franka; Prohrama doslidzhennia modernoi istorii ta suspilstva Ukrainy imeni Petra Yatsyka, 2013. (in Ukrainian).
- Petrushevych, Evhen. "Ukrainski Hromadiane!" *Ukrainskyi Prapor* (Berlin). 15 veresnia 1927. 1. (in Ukrainian).
- Piven, Andrii. *Volodymyr Zahaikevych: politychnyi portret*. Drohobych: Shvydkodruk, 2011. (in Ukrainian).
- "Rizhni visty. Podiaka." *Ukrainskyi Prapor* (Berlin). 1 lystopada 1928. 12. (in Ukrainian).
- "Rizhni visty. Podiaka." *Ukrainskyi Prapor* (Berlin). 15 sichnia 1928. 4. (in Ukrainian).
- Shapoval, Yurii. "Vynnym sebe ne vyznaiu..." (nevidomi storinky z biohrafii Yuliana Bachynskoho)." *Yurii Shapoval. Ukraina XX stolittia. Osoby ta podii v konteksti vazhkoï istorii*. Kyiv: Heneza, 2001. 337–354. (in Ukrainian).
- Shukhevych, Stepan. *Moie zhyttia. Spohady*. London: Ukrainska Vydavnycha Spilka, 1991. (in Ukrainian).
- Soliar, Ihor. "Zakordonne predstavnytstvo Zakhidnoi Ukrainy: dialoh mizh kraiem ta emihratsiieiu v seredyni 1920-kh rr." *Halychyna* 20–21 (2013): 220–226. (in Ukrainian).
- Soliar, Ihor. *Ukrainske Natsionalno-Demokratychne Obiednannia: pershyi period diialnosti (1925–1928)*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakévycha NAN Ukrainy, 1995. (in Ukrainian).
- Sribna Surma. Spohady i materiialy do diiannia Ukrainskoi Viiskovoi Orhanizatsii*. Zibrav, uporiadkuvav i zredahuvav Zynovii Knysh. Toronto: Sribna Surma, b. d., zb. 1. (in Ukrainian).
- Stakhiv, Matvii. *Ukrainski politychni partii u sotsiolohichnim nasvitlenni*. Niu York, Detroit, Skrenton: Ukrainska Vilna Hromada v Amerytsi, 1954 (Politychno-naukova biblioteka, ch. 14–15). (in Ukrainian).
- "Typ halytskoho polityka dyplomata." *Nova Hromada* (Viden). Zhovten-lystopad 1923. 112–113. (in Ukrainian).
- Ukrainska politychna emihratsiia 1919–1945: Dokumenty i materiialy*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, 2008. (in Ukrainian).
- Vytvytskyi, Stepan ta Stepan Baran. "Ukrainski zemli pid Polshcheiu." *Entsyklopediia Ukrainoznavstva. V dvokh tomakh*. Red. Volodymyr Kubiiovych i Zenon Kuzelia. Miunkhen, Niu-York, 1949, t. 1, kn. 2. 555–566. (in Ukrainian).
- "Zaiava posla Zakhidnogo pry budzhetovii debati na plienumi polskoho soimu dnia 15 chervnia 1928." *Ukrainskyi Prapor* (Berlin). 1 lyptnia 1928. 2. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії: 15 вересня 2017 р.

Прийнята до друку: 19 грудня 2017 р.